

Op de schouders van Lev Vygotskij

'If I have seen further, it is by standing on the shoulders of giants' (Isaac Newton, 1676). Wanneer je de traditie kent waarin je staat, zie je meer. Dit geldt ook voor professionals die met het jonge kind werken. Op welke onderwijstheorieën berust jouw werk? Aan welke pedagogen ben jij schatplichtig? Op wiens schouders sta jij? In deze serie geven we je de woorden om je werk van vandaag te kunnen beargumenteren. Deze keer: Lev Vygotskij.

Lev Vygotskij

Wie Vygotskij's totale werk leest, merkt dat zijn ideeën steeds in ontwikkeling zijn. De eerste grondslagen van Vygotskij's theorie werden al gelegd in een roerige

revolutionaire periode van de Russische geschiedenis aan het begin van de 20e eeuw. Het elan dat toen heerste voor het realiseren van een nieuwe samenleving en de nieuwe mens is kenmerkend voor Vygotskij's leven en werk. We horen hierin de stem van de jonge Karl Marx, waarmee Vygotskij zich verbonden voelde. Het idee van transformatie van de bestaande werkelijkheid (inclusief de mens) is dan ook kenmerkend voor zijn theorie. Daardoor moet Vygotskij's theorie getypeerd worden als een non-adaptieve theorie. Zo zet hij zich duidelijk af tegen de denkbeelden van Jean Piaget waarin juist de aanpassing ('adaptatie') aan de werkelijkheid centraal staat.

Het geloof dat menselijke ontwikkeling doelgericht gestimuleerd kan worden, komt tot uitdrukking in wat wel wordt aangeduid als de grondregel van de menselijke culturele ontwikkeling. Volgens Vygotskij ontstaan alle psychologische functies (zoals planning, reflectie, geheugen, aandacht, enzovoort) twee keer in de ontwikkeling van een mens: eerst als een tussenmenselijke activiteit (bijvoorbeeld het samen plannen van een reis) en daarna van lieverlee als intramenselijke functie (zelf iets kunnen plannen). Deze focus op menselijke interacties als basis voor cultureel leren heeft de aandacht verbreed met verder onderzoek naar de rol van de taal voor de ontwikkeling van het denken, leren en ontwikkeling. Het accent ligt op het betekenisvol leren gebruiken van culturele tools (conceptuele regels, morele regels, mentale operaties, et cetera) voor steeds betere deelname aan de culturele praktijken waarvan kinderen in hun gemeenschap voortdurend onderdeel zijn.

Wie was Vygotskij?

Lev Semënovič Vygotskij (1896-1934) is een Russische psycholoog, geboren in Orša in een Joods gezin. In deze omgeving groeide zijn belangstelling voor cultuur en de invloed daarvan op menselijke betekenisverlening en ontwikkeling. In zijn onderzoek ontwikkelde hij een theorie over menselijke ontwikkeling die bekend is geworden als de cultuurhistorische theorie. In Nederland is die de grondslag geworden van Ontwikkelingsgericht Onderwijs (OGO).

Van theorie naar praktijk

Vygotskij hechtte veel waarde aan de invoering van wetenschappelijke ideeën in de praktijk. Door politieke hindernissen verliep de invoering van Vygotskij's denkbeelden in de Sovjet-Unie aanvankelijk moeizaam. Zijn denkbeelden over opvoeding en

onderwijs aan jonge kinderen krijgen daar pas vanaf de jaren 60 van de vorige eeuw enige invloed. Het onderwijs was daar toen sterk onder invloed van reformpedagogen (zoals Lev Tolstoj, Johann Heinrich Pestalozzi, Maria Montessori). Door toedoen van Vygotskij's leerlingen (Vasily Davydov, Daniël Borisovic El'konin) kwam er meer aandacht voor de leidende rol van de volwassene, ook in de opvoeding van en het onderwijs aan jonge kinderen. Dat betekende echter niet de introductie van instructiemodellen, want die geven te weinig ruimte aan de eigen zingeving van kinderen. Onder invloed van het werk van Vygotskij en zijn leerlingen kwam er ook meer aandacht voor spel en het oplossen van betekenisvolle problemen met behulp van culturele instrumenten in de context van concrete activiteiten. Daarin konden jonge kinderen zinvol ingeleid worden in nieuwe talige en rekenkundige handelingen binnen de activiteiten die ze speelden. Met hulp van de volwassene kon de leerling zo dus nieuwe handelingen leren die lagen in hun zone van naaste ontwikkeling. Het geloof dat opvoeders door zorgvuldige interactie jonge kinderen in hun ontwikkeling vooruit kunnen helpen, is waarschijnlijk de grootste winst van de cultuur-historische theorie voor jonge kinderen. Echter, op grote schaal konden Vygotskij's ideeën niet worden ingevoerd in het totalitaire regiem dat toen in de Sovjet-Unie heerste. Gelukkig vonden de ideeën van Vygotskij internationaal veel weerklank en wordt zijn theorie tot op de dag van vandaag gebruikt voor de vernieuwing en verbetering van het onderwijs.

Binnen de spelactiviteiten van Basisontwikkeling staat de interactie tussen kinderen of tussen kinderen en de pedagogisch medewerker of leerkracht centraal

Vygotskij in de onderbouw

Wat is het belang van Vygotskij's werk voor het Nederlandse onderwijs van vandaag? Een groot netwerk van scholen in Nederland gebruikt de theorie van Vygotskij en zijn collega's voor de verbetering van het onderwijs aan het jonge kind (van twee tot acht jaar). Dit doen zij al sinds begin jaren 90 onder de noemer Ontwikkelingsgericht Onderwijs (OGO). Voor het jonge kind is dit uitgewerkt in de landelijk erkende benadering 'Startblokken van Basisontwikkeling'. Deze benadering geeft pedagogisch medewerkers en leerkrachten handvatten voor het stimuleren van de brede ontwikkeling van het jonge kind binnen betekenisvolle spelactiviteiten. De cultuur-historische theorie van Vygotskij vormt het fundament voor deze onderwijsbenadering. Dat zien we onder meer terug in de idee dat binnen Startblokken van Basisontwikkeling allerlei culturele activiteiten in de vorm van spel worden aangeboden. Binnen deze spelactiviteiten staat de interactie tussen kinderen onderling of tussen kinderen en de pedagogisch medewerker of de leerkracht

centraal. Die interacties vormen de basis voor het leren en geven diepgang aan het spel. In het kader 'In de praktijk' zien we hoe dit vorm krijgt in de klas van juf Lotte.

In de praktijk

'Wij zijn geluksvogels'

In groep 1/2 van leerkracht Lotte doen kinderen en hun ouders mee aan de jaarlijkse vogeltelling. Dat is een hele uitdaging. De eerste vraag is om welke vogels het gaat bij deze telling, en vervolgens: hoe kunnen we die herkennen? De groep gaat samen met de juf op onderzoek uit. Om de school heen wordt gezocht naar vogels in de tuintjes en in het parkje naast de school. De kinderen tekenen de vogels die zij zien en zoeken die op in boeken en vogelgidsen. Juf Lotte leest in kleine groepjes de teksten voor. Ook kijken ze naar filmpjes. Zo komen ze ook achter de namen van de vogels, en leren ze overeenkomsten en verschillen zien tussen de vogels van de telling. De leerkracht introduceert ook verhalen en prentenboeken over vogels. Naast het vogels spotten en tekenen, lezen en schrijven, maken de leerlingen ook vogelhuisjes. En van allerlei materialen maken zij ook hun eigen geluksvogel. De geluksvogels en de verhalen daarover worden gedeeld in de kring. De ouders worden uitgenodigd en aan hen wordt gevraagd om ook een verhaal te vertellen bij de geluksvogels. Zo ontstonden prachtige gesprekken tussen ouders en kinderen (zie verder ook Haarsma, 2021). Als het weekend van de landelijke vogeltelling is aangebroken, is iedereen er klaar voor.

Deze praktijk laat goed zien hoe leerkracht Lotte gebruikmaakt van de concepten en praktijkideeën van Basisontwikkeling. Ze zet alles op het spel voor alle kinderen. In spelactiviteiten creëren kinderen hun eigen verbeelde situatie, waarbinnen hun eigen betekenissen leidend worden. Eigen ideeën krijgen inhoud en vorm in rollenspel, constructief spel, beeldende activiteiten met behulp van allerlei spullen. Spel geeft kinderen volop kansen voor leren en ontwikkeling. Er ontstaan zones van naaste ontwikkeling voor taal, denken, culturele kennis en vaardigheden.

Naast het inrichten van verschillende spelactiviteiten is Lotte ook een actieve partner binnen het spel. Zij bemiddelt tussen de betekenissen die de kinderen zelf verbinden aan hun spel en de culturele wereld. Leerprocessen weet zij te verbinden aan de verhalen van de kinderen. Bij het maken van de geluksvogels gaan de kinderen zelf bruikbare materialen verzamelen. Dat levert weer nieuwe verhalen op. Zo vertelt

Joep over het zachte blauwe stofje dat van zijn slaapdoekje afkomstig is en dat nu de cape van de geluksvogel wordt. De leerkracht gaat met alle kinderen dit soort gesprekjes aan, dikwijls komen de verhalen ook op papier in tekeningen en tekstjes tot uitdrukking.

Deze actieve leerkrachtrol hoort typisch bij Basisontwikkeling. In en rond de spelactiviteiten zoekt de leerkracht samen met de kinderen naar verdieping en verrijking van de spelactiviteit. Deze ingebedde leerkrachtinteracties blijven de vrijheidsgraden voor de leerlingen waarborgen, zodat het spelkarakter van hun activiteiten intact blijft.

Verder kijken op de schouders van Vygotskij

Vygotskij heeft zijn levenswerk (helaas) niet af kunnen maken. Hij stierf op 38-jarige leeftijd aan de gevolgen van tuberculose. Zijn volgers hebben de uitwerking van de cultuur-historische theorie op zich genomen, ondanks de aanvankelijke politieke tegenwerking.

De betekenis van Leont'ev's activiteitsconcept voor de theorie van Vygotskij is een reden om de theorie voortaan aan te duiden als cultuur-historische Activiteits Theorie (CHAT). In Nederland is deze visie geïntroduceerd door Carel Frederik van Parreren en Jacques Carpay in de vroege jaren 70 en verder uitgewerkt door onder meer de drie auteurs van dit artikel, geïnspireerd door de heldere theorie en de relatie tussen theorie en praktijk. Het estafettestokje is midden jaren 70 opgenomen door onder andere Bert van Oers, die studeerde bij Van Parreren en Carpay. Later is deze traditie in Nederland voortgezet door onder andere Bea Pompert (jaren 80) met haar werk in schoolse praktijken. Daarna is deze theorie met praktijkgericht onderzoek verder uitgewerkt door weer een nieuwe generatie van academici, met onder meer Chiel van der Veen (jaren 2000; zie Van der Veen & Van Oers, 2019). En een vijfde generatie is inmiddels ook aangetreden. In hun spoor is deze visie opgepakt door diverse scholen voor Ontwikkelingsgericht Onderwijs. Op de schouders van Vygotskij hebben we in gezamenlijkheid geleerd om verder te kijken.

Literatuurlijst

- Van der Veen, C., & van Oers, B. (2019). De cultuurhistorische onderwijspedagogiek als narratief: Een reflectie op 50 jaar theorie-gestuurde praktijkvernieuwing in het onderwijs. *Pedagogiek*, 39(3), 291-309.
- Haarsma, I. (red.), *Het Spullenboek*. Assen: van Gorcum.

